

TŘI PŘÍSTUPY K PUPKŮM NÁRODŮ. PRIMORDIALISTICKO-MODERNISTICKÝ DISKURZ PRIZMATEM AKTIVITY A OBJEKTIVITY ETNICITY¹

ADAM HORÁLEK

Three approaches to the navel points of the nations. Primordialist-modernist discourse seen through the prism of activity and objectivity of the ethnicity

Abstract: The paper examines theoretical discourses of ethnicity and has three main objectives: (1) to categorize and compare three academic approaches towards ethnicity, nation and nationalism, (2) to identify the core distinction between ethnic and national identity, and (3) to analyze the differences between approaches through activity and objectivity of ethnicity. The traditional distinction between primordialist and modernist/situationalist approaches is enhanced by adding the ethnicist approach to the interjacent boundary. There are three core lines of distinctions between these approaches. Firstly, it is, more or less, the distinction between primordality of ethnicity and modernity of nation, not primordality and modernity itself, which divides the discussed approaches. Secondly, most academic theories, regardless of their background, interpret the ethnicity (nation) as situational rather than objective or subjective phenomenon. Lastly, it is the scale of activity of ethnicity (activity of individuals – components – systems) which differs among the theories.

Key words: Ethnicism, ethnicity, modernism, nationalism, nation, primordialism.

Úvod

Otázku podstaty etnicity si musí položit každý, kdo se byť i jen částečně zabývá etnickými menšinami, národy, nacionalismem, etnickými konflikty a hnutími,

¹ Text je dílčím výstupem výzkumného záměru EÚ AV ČR, v. v. i., Kulturní identita a kulturní regionalismus v procesu formování etnického obrazu Evropy (č. AV0Z90580513).

separatismem, migrací, multikulturalismem či identitou jako takovou. Nalézt odpověď však není lehké a celé školy a směry, v čele s těmi etnologickými a antropologickými, se o komplexní či holistický výklad pokoušejí již od svého počátku. V předkládané studii jsou tři vymezené přístupy – primordialismus, etnicismus a modernismus (Hutchinson 1994) – diskutovány z perspektivy dvou významných parametrů etnicity: její aktivity a objektivita.

Postpozitivistické sociální a humanitní vědy rezignují na hledání řádů, zákonů a definic a nabízejí alternativu v interpretaci, naraci a popisu. Jsou tak označovány za idiografickou formu vědy (Hampl 1998). Je však idiografismus skutečným znakem humanitních a sociálních věd? Cílem této studie je pokusit se schematizovat a rozřadit jednotlivé přístupy, analyzovat je a ukázat místo, kam etnicita v kontextu sociálních a humanitních věd patří. Etnicita je tak nahlížena jako vnitřně složitější, komplexnější a vývojově aktivnější fenomén (Hampl 1994). Dle teorie Martina Hampla však s vyšší komplexitou a vývojovou aktivitou systému roste jeho vnitřní heterogenita a vnější homogenita (Hampl 1994). Jinými slovy, lze vymezit etnicitu vůči ostatním druhům/formám identity, současně však je více než složité najít jednotný koncept, vzor, formu, matici či teorii pro všechny – navzájem tolik heterogenní – podoby tohoto fenoménu.

Domnívám se, že ačkoliv aplikace Hamplovy teorie nenabízí východisko z „teoretického chaosu“, ve kterém se studium etnicity nachází, osvětluje a do značné míry obhájí vývoj v etnických studiích. V důsledku zmíněné heterogenity je proto legitimní zamítnout či upozadit nomotetický přístup hledání zákonů a pravidel etnicity. Idiografičnost proto není hlavním znakem (či dokonce stigmatem) etnických studií, který by byl výsledkem určitého teoretického směru, ale spíše faktem, který je dán povahou samotného předmětu studia, tedy etnicity.

Práce si klade tři hlavní cíle. Zprv se jedná o rozřazení, porovnání a zhodnocení jednotlivých přístupů k etnicitě a nacionalismu. Zadruhé, v komparovaných teoriích a směrech jsou identifikovány hlavní odlišnosti mezi etnicitou a nacionalismem. Nakonec jsou diskutovány dvě osy, podle kterých se přístupy liší – míra aktivity a objektivita etnicity. V rámci primordialistických směrů je podrobněji rozebrán stalinistický koncept národa. Jak bude dále uvedeno, tento koncept je nesmírně významný, i když bývá akademickou obcí často zavrhován či banalizován. Přestože je Stalinova definice všeobecně známá, je v několika ohledech značně nepochopena. Mezi etnicistickými přístupy jsou diskutovány dva hlavní směry – dualistický koncept Anthony D. Smithe a teorie jednání Pierra Bourdieuho. V případě modernistických přístupů jsou představeny a porovnány odlišnosti čtyř hlavních přístupů, které se dohromady jako modernistické označují. Poslední část práce je věnována obecnému srovnání všech diskutovaných

teorií pomocí zmíněného přístupu k aktivitě (míře, do jaké jsou jednotlivci chápáni jako aktivní tvůrci či pasivní recipienti etnické identity) a objektivitě, resp. subjektivitě etnicity.

Etnické teorie

Jak přistupovat k etnicitě? A co to je etnicita? Termín etnicita (ethnicity) poprvé použil v roce 1953 sociolog David Riesman (Conversi 2003a: 2).² Během šesti dekad se tento původně marginální pojem stal ústředním tématem významné části sociálních věd, přičemž se neustále redefinoval a upravoval (*ethnie*, etnonacionalismus apod.). Výsledkem je téměř nepřehledné množství více či méně podobných (i protichůdných) teorií etnicity (Connor 1992: 48). Protože etnicita bývá většinou chápána jako komponent národa (Smith 2003; Armstrong 1982), jeden z nástrojů nacionalismu (Connor 1994; Gellner 1997) anebo evolučně ranější forma národa (Bromley 1979), je její definice úzce spjata s teoriemi nacionalismu a národa. Proto je třeba teorie etnicity, národa a nacionalismu zkoumat komparativně, neboť se všechny zaměřují na tutéž niku identity.³

Jedním z nejzákladnějších parametrů pro klasifikaci těchto teorií stále zůstává rousseauovský „pupek národů“ – otázka původnosti a starobylosti národa/etnika – (Gellner 1997), který je dualisticky spojen s otázkou podstaty etnicity (národa, nacionalismu). Ti, co věří v určitou danost, askriptivnost, resp. historickou původnost národa, jsou nazýváni primordialisté (esencialisté) či perenialisté.⁴ Všechny ostatní přístupy, které jsou vůči primordialismu do větší či menší míry v opozici, lze označit jako modernistické⁵ (Hutchinson 1994). Vzhledem k množství perspektiv, vzájemným teoretickým sporům a nejednoznačnému vymezení vůči primordialismu se neprimordialistické⁶ směry často člení do více kategorií a i jejich souhrnné označení se proto liší. Proto se souhrnně někdy nazývají jako situacionalistické (Barraclough 2001: 34), instrumentalistické (Hoddie 1998; Bentley 1987), konstruktivistické (Fishman 2003) či modernistické (Hutchinson 1994). Současné jsou však tyto skupiny stále nahlíženy jako komplementární,

² Vůbec poprvé se slovo „ethnic“ objevuje v angličtině již v roce 1777 k označení „pohanů“ – ne-křesťanů a ne-židů (Fishman 1999: 446).

³ Šatava používá označení kulturní nika (Šatava 2009: 16).

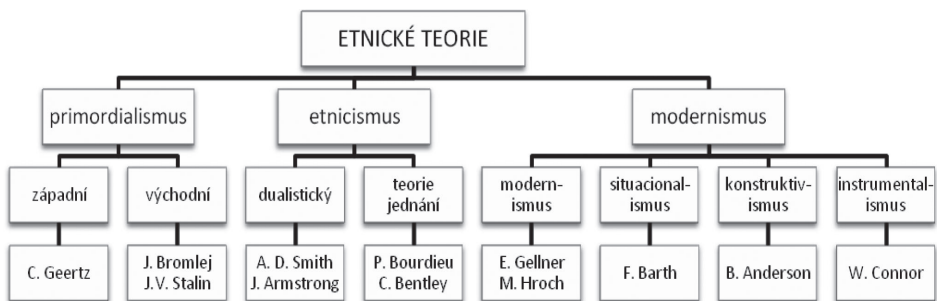
⁴ Primordialismus a perenialismus se navzájem liší tím, že první se zaměřuje na vrozenost, neměnnost či rigidnost etnicity, zatímco druhý na její trvanlivost, „vždypřítomnost“ či evolučnost (pro srovnání perenialismu a primordialismu viz Özkirimli – Grosby 2007).

⁵ Souborného označení *modernistické* se přidržují vzhledem k hlavní distinkci těchto teorií vůči primordialismu – zpochybněním (vyvrácením či modifikováním) původnosti, starobylosti etnicity.

⁶ Avšak ne vždy anti-primordialistické.

a jejich souhrnné označení je tak do značné míry jen otázkou pojmenování.⁷ Specifické postavení mezi oběma hlavními směry pak představuje etnicismus (teorie *ethnie*) Anthony D. Smithe, který představuje určitý most mezi primordialismem a modernismem (Smith 1996). Za obdobně primordialisticko-situationalistickou bývá označována též teorie jednání Pierra Bourdieuho (Gross 1992: 9). John Hutchinson (1994) proto člení autory na primordialisty, etnicisty a modernisty.⁸ Toto základní členění je použito a rozšířeno o podrobnější klasifikaci, jak znázorňuje obrázek 1.

Obrázek 1: Schéma teoretických přístupů k etnicitě

Pozn.: Klasifikace etnických teorií dle Bentleyho (1987), Hutchinsona (1994), Smithe (1996), Hoddieho (1998) a Fishmana (2003). Upraveno a rozšířeno autorem (Adam Horálek).

Toto schéma etnických teorií je do značné míry umělým členěním, neboť hranice mezi jednotlivými přístupy jsou spíše prostupné a plynulé, avšak pro přehlednost následujícího srovnání je zcela vyhovující. Obzvláště vymezení etnicismu dle Johna Hutchinsona je třeba chápat jako „nárazníkové“ pásmo mezi primordialistickými a modernistickými přístupy. Stejně tak je nutné přistupovat opatrně ke klasifikaci modernistických přístupů i k jejich souhrnnému označení (viz níže).

Rozdíl mezi primordialismem a modernismem bývá často redukován na rozdíl mezi politickým a akademickým konceptem, mezi praxí a teorií. Avšak jak bude

⁷ Např. Šatava (2009: 21) vyjmenovává instrumentalistické, situacionistické, konstruktivistické a modernizační přístupy jako opoziční vůči primordialistickým, ale blíže jejich odlišnosti neanalyzuje.

⁸ Označení modernismus je pro přehlednost práce použito jako souhrnné označení všech nepřimordialistických přístupů s výjimkou etnicismu.

v následujících kapitolách představeno, je takové pojetí příliš redukcionistické. Martyn Hammersley se ve svém díle *Co se děje s etnografií?*⁹ pozastavuje nad političností, resp. účelem a službou etnografie.¹⁰ Dle něj je etnografie „urbánním romantismem, který oslavuje odlišné formy racionality, dovednosti a morálky, které můžeme najít mezi obyčejnými lidmi, včetně těch (a právě u těch), kteří jsou obyčejně považováni za iracionální a/či amorální“ (Hammersley 1995: 15). Tento urbánní romantismus¹¹ vyústil v představu etnologie jako akademického pléna pro obhajobu „jinakosti“. „Avšak je-li politická obhajoba funkcí etnografie, proč je tato politika tak zřídka explicitní? A na základě čeho rozlišujeme mezi etnografickým vhladem a politickým předsudkem?“ (Hammersley 1995: 15) Hammersley tak vidí úzkou závislost etnických teorií na politice (vis-à-vis) bez ohledu na typ teorie,¹² naopak Joshua Fishman vymezuje akademické modernistické přístupy vůči primordialistickým politikám (Fishman 2003), neboť první se pokouší o „objektivní“ studium fenoménu, zatímco druhé o legitimizaci sebe sama.

Nelze proto paušálně považovat etnické teorie za nástroje politik, jak tvrdí Hammersley, ale zároveň ani rozlišovat teorie a politiky dle jejich „primordiality“ (jak činí Joshua Fishman). Známým případem vzájemného prolínání a ovlivňování politiky a teorie je národ. Národ je termín, jehož pojetí je v teoriích západních, středoevropských a ruských (sovětských) autorů značně ovlivněno národními tradicemi. Národ v anglo-americkém světě směřuje spíše ke státní identitě,¹³ ve středoevropském prostoru spíše k etnickému původu¹⁴ a v sovět-

⁹ V originálu *What's Wrong with Ethnography?* (1995).

¹⁰ Termín etnografie (ethnography) chápe autor primárně jako metodologii v sociálních vědách (alternativní označení kvalitativních metod), ale zvažuje ji v první části knihy též jako obor (etnologii).

¹¹ Romantické, idealistické či herderovské versus racionální, osvícenské, pragmatické či lessingovské pojetí etnicity, národa, nacionalismu, ale též celé etnologie jako oboru, je předmětem diskuse i u jiných autorů, např. Ernest Gellner (1997: 66–71).

¹² Teoretický koncept je chápán jako výsledek politické praxe (odlišný politický kontext vyžaduje jiné teoretické přístupy).

¹³ Srov. Gellnerovo pojetí nacionalismu jako ideologie, jež požaduje, aby etnické a politické hranice byly totožné. Slavné dílo Adama Smithe *Bohatství národů* (*The Wealth of Nations*) je jedno z prvních děl moderní doby, které konzistentně užívá termínu národ (nation). Jeho politicko-ekonomické, či spíše státně-teritoriální pojetí národa lze proto považovat za základ anglické (anglo-americké) tradice (Smith 1999).

¹⁴ Srov. Hrochovu teorii nacionalismu a národa. Jde o unikátní teorii opřenou o analýzu národních hnutí v Evropě 19. století. Nicméně právě hledání počátků moderního národa v 19. století a jeho třífázový vývoj jsou ovlivněny (středoevropskou zkušeností a (socio-kulturním, ekonomickým a politickým) vývojem).

ském prostoru k evolučnímu stádiu vývoje etnika¹⁵ (viz Hroch 1997). Odraz těchto konotací nalezneme u všech teorií, avšak nejvíce patrné jsou pochopitelně tam, kde teorie národa sloužila politickým (ideologickým) potřebám státu. Nejvýznamnějším příkladem takového propojení politiky a teorie je Stalinova koncepce národa. Etnicita se v tomto kontextu politicky podbarveného přístupu k nacionalismu a národu jeví jako více neutrální, apolitické a potenciálně zástupné označení národa, neboť v sobě (snad díky svému mladému původu?) nenese tolik hodnotových deformací.

Primordialismus

Stejně jako se téměř každý, kdo se zabývá etnicitou, národem či nacionalismem, opírá o teorii Ernesta Gellnera, buď jejím přijetím, anebo vymezením se vůči ní (Bossche 2003: 491), zastávají i primordialisté obdobné místo v etnických studiích – každý se vůči nim vymezuje, anebo se stává jedním z nich. Od 60. let 20. století, kdy byly primordialistické přístupy diskreditovány mj. též Fredrikem Barthem, Karlem Deutschem, Ernestem Gellnerem, E. J. Hobsbawmem či Benedictem Andersonem (Hutchinson 1994: 3), se primordialismus stal téměř výhradně nástrojem politické rétoriky či praxe.

V odborné literatuře byl primordialismus vytlačen na periferii současného bádání,¹⁶ avšak stále patří mezi neopomenutelné přístupy k etnicitě. Snad právě proto, že primordialistický přístup je tolik blízký politice i praxi (Horowitz 2003: 80), jež jsou předmětem studia. Daniel Conversi přímo říká, že „primordialismus a esencialismus může být chápán za součást politické agendy nebo jako disponibilní zbraň jak nacionalistů, tak i budovatelů říší“ (Conversi 2003b: 284). Ve stejném duchu vymezuje primordialismus vůči modernistickému pojetí i Joshua Fishman, když píše, že „[k]onstruktivistický pohled je spíše akademickým konceptem, alespoň na Západě, zatímco primordialistický pohled je spíše konceptem znevýhodněných komunit“, a dodává: „Primordialisticko-konstruktivistická debata se již nemusí jevit jako aktuální téma mezi západními odborníky ... avšak je to téma, jež je velice reálné v životech, očekáváních a snech obyčejných mužů, žen a dětí po celém světě.“ (Fishman 2003: 89–90) Primordialistickým se jeví národ jeho tvůrcům a příslušníkům, zatímco jako modernistický a konstruktivistický se jeví vnějším nezaujatým pozorovatelům – akademické obci.

---

¹⁵ Stalinistická definice národa a jí determinovaná sovětská etnografická škola.

¹⁶ Mezi nejčastěji zmiňované postbarthovské primordialisty z řad antropologů patří dozajista Clifford Geertz (Hutchinson 1994; Barraclough 2001).

Spor modernistů s primordialisty je tak do jisté míry sporem mezi etickým a emickým přístupem,¹⁷ a proto má stále své místo a význam v etnologickém bádání. Navíc primordialismus jako nástroj etnických politik je významným spolutvůrcem etnické identity a konsekvantně i etnických teorií, které se jimi zabývají. Lze tak vymezit dva typy primordialistických směrů: první je západní – akademický, druhý východní – politicko-teoretický.¹⁸

Za nejvýznamnějšího představitele akademického „postkritického“ primordialismu je považován Clifford Geertz (Bentley 1987: 25; Gross 1992: 7).¹⁹ Ten však není čistým primordialistou, jak bývá označován, neboť „nepíše ve skutečnosti o primordialismu, ale o primordiálních sentimentech ... jako o množství odlišných a jen občas navzájem se překrývajících fenoménech“ (Connor 1994: 103). Těmito fenomény jsou „kulturně distinktivní charakteristiky jako zrození, mýtus původu, rituál, náboženství či genealogický původ, které odlišují navzájem jednotlivé skupiny“ (Gross 1992: 7). Takový přístup reflektuje spíše percepci primordiality těchto fenoménů aktéry, nikoli primordialitu fenoménů samotnou. Geertzův přístup lze proto označit za výrazně emičtější oproti modernistickým přístupům, nikoli však jako nevědecký, jak se primordialismus často nálepkuje.

U Geertze je však možné nalézt patrný rozdíl mezi chápáním etnicity a národa, který je spíše typický pro etnicisty. První stadium nacionalismu²⁰ Geertz popisuje jako střet „mezi koncentrovaným nakupením kulturních, rasových, místních a jazykových kategorií sebeidentifikace a sociální loajality, vytvořených za staletí dějin, a jednoduchým, abstraktním, záměrně zkonstruovaným a téměř bolestně uvědomovaným pojetím politické etnicity – skutečné ‚národnosti‘ v moderním slova smyslu“ (Geertz 2000: 267–268). Téměř modernistické či etnicistické pojetí nacionalismu tak ukazuje, že v oblasti teorií etnicity stěží nalezneme puristický primordialismus v postkritickém období. Za jediný takový případ lze považovat sovětskou etnografickou školu.

¹⁷ Dichotomie přístupu emického – perspektiva zkoumaných, vnitřní pohled –, a etického – perspektiva objektivního, nezaujatého, vnějšího pozorovatele (Morris et al. 1999: 781–782).

¹⁸ Fishman (2003: 89) přisuzuje konstruktivismus spíše západu, neboť východní etnické koncepty jsou úzce spojeny s politikami zemí, a proto jsou považovány a priori za primordialistické (což je ve většině případů i skutečnost, hlavně u zemí bývalého východního – socialistického bloku).

¹⁹ Sám Geertz ve svém díle *Interpretace kultur* (2000) v předmluvě z roku 1973 (!) uvádí, že posledních 15 let (tedy 1958–1973) prošel několika směry, a zatímco byl zpočátku funkcionalistou, nyní se cítí být ovlivněn sémiotikou. Takový myšlenkový postup lze zaznamenat u většiny autorů, a proto je zařazování sporné.

²⁰ Geertz uvažuje 4 fáze nacionalismu: 1. krystalizace a formování nacionalismu, 2. vítězství nacionalismu, 3. konsolidace nacionalismů v státy a 4. stabilizace a definice vůči ostatním státům i vůči vlastním společnostem (Geertz 2000: 267).

Ta zaujímá zcela specifické postavení mezi teoriemi etnicity. Oddělit sovětskou etnografickou a politickou tradici je vzhledem k propojenosti obou velmi těžké. Stalinistická definice národa se stala determinantem etnografické školy a jejím základním teoretickým východiskem. Vznik Sovětského svazu otevřel etnické politice nové, doposud neobjevené možnosti. Přestože došlo k několika převratným proměnám v uplatňování etnické politiky, stalinistický marxisticko-evoluční koncept etnika – národnosti – národa zůstal jediným teoretickým rámcem pro celé poválečné období.

Dílo Josefa V. Stalina *Marxismus a národnosti a koloniální otázka* lze proto považovat za vůbec nejvlivnější politickou teorii národa a etnika, která byla po dobu více než půl století přímo uplatňována na šestině světa a na každém dvacátém obyvateli planety. Nepřímo, jakožto teorie, jež se stala podkladem pro etnické politiky i ostatních socialistických zemí (mj. Čínské lidové republiky), ovlivnila stalinistická koncepce národa život přibližně třetiny lidstva.²¹ Žádná jiná teorie etnicity nedoznala takového uplatnění. Je proto na místě tuto teorii, byť politickou, při studiu etnicity nejen v prostoru bývalého SSSR reflektovat. Přestože z akademického pohledu je stalinistická teorie příliš rigidní, eklektická, pragmatická a politikou marxismu, leninismu a stalinismu determinovaná, obsahuje v sobě mnoho informací o současné etnicitě jí ovlivněných etnik.²² Ne snad proto, že by byla tolik přesná a hodnotná v době svého vzniku, avšak skrze etnickou politiku SSSR (i jinde) byla značně internalizována dotčenými etniky.

Marxismus a národnosti a koloniální otázka J. V. Stalina (1949) není aktuální a příliš čtené dílo, avšak definice národa v něm uvedená je zřejmě jednou z nejslavnějších a nejcitovanějších.²³

„Národ je historicky vzniklá stabilní pospolitost řeči, území, hospodářského života a psychického založení, projevující se v pospolitosti kultury.“ (Stalin 1949: 11)

Již při prvním přečtení zarazí Stalinova definice rigidností a staticností, se kterou se nesetkáváme u vědeckých definicí. O to zajímavější je však komentář (de facto celá kniha), kde Stalin rozebírá jednotlivé komponenty (aspekty) národa a jeho evolučnost.

---

²¹ Bereme-li v potaz podíl populace socialistických zemí na světové populaci na konci 80. let 20. století.

²² Viz již zmíněný vztah emičnosti primordialistických politik a praxe a etičnosti modernistických teorií (Horowitz 2003: 80).

²³ Snad srovnatelná s významem definice nacionalismu E. Gellnera.

Historičností je myšlena kontinualita vědomí pospolitosti. „Národ tedy není ani pospolitost rasová, ani kmenová, nýbrž historicky vzniklá pospolitost lidí.“²⁴ (Stalin 1949: 9) Historično zde tedy funguje jako jednotící pilíř namísto toho, co darwinismem inspirované koncepte nazývají „pokrevní spřízněnost“ (Stalin 1949: 9).

Označení národa za stabilní pospolitost je v celé koncepci asi nejspornější. Máloco se zdá být tak vágní, neuchopitelné či amorfní, a tudíž nestabilní, jako právě národ či etnikum. Ve stalinistické koncepci je však možno stabilitu označovat spíše jako nepřerušenosť onoho kontinuálního vývoje vědomí (historičnosti národa), tedy že to, co v čase *A* označujeme za národ, má konsekventně identifikovatelné jednotky v jiných časových průřezech bez ohledu (nebo jen s malým zřetelem) na politické, ekonomické či životní podmínky. Touto konsekventností lze mínit historičnost samotnou, což také odpovídá Stalinově tvrzení, že národy vznikly z lidí různých ras a kmenů, nikoli však náhodně (Stalin 1949: 9). Avšak lze tvrdit, že jde spíše o respektování národních idejí a představ o historičnosti, než o skutečnost *sui generis* (Gellner 1996).

Řeč a území se jako hlavní pilíře etnicity objevují ve většině teorií i politik, a tedy i u Stalina. Význam jazyka jako hlavního dorozumívacího prostředku (zprostředkovatele kolektivní identity) je zcela klíčový. Přestože jazyk se zdá být jako velice objektivní a verifikovatelný znak národa, jeho klasifikace už tak jednoznačná není.²⁵ Obdobně i teritorium, jako jeden ze základních komponentů etnicity, není zcela explicitní. Území ve Stalinově koncepci je chápáno spíše „wallersteinovsky“²⁶ jako jádro, tedy historické území původu, které trvá dodnes, nežli jasnými, etnicky čistými hranicemi definovatelná oblast.

Hospodářský život, psychické založení a pospolitost kultury jsou v celé koncepci nejvíce vágní termíny a jejich obsah není zcela identifikovatelný. Hospodářským životem však evolucionistický marxismus ve Stalinově interpretaci rozumí industrializaci a hlavně kapitalizaci společnosti jako hlavní podmínky existence národa. „Národ není prostě historická kategorie, nýbrž historická kategorie ... epochy rozvíjejícího se kapitalismu.“ (Stalin 1949: 15)

²⁴ Zde je patrně odlišné chápání etnicity (*ethnosu*) a národa. Národ je kategorií historickou, zatímco kmen (*ethnos*) kategorií etnografickou (Stalin 1949: 14).

²⁵ Jako příklad může sloužit tradiční spor jazyka a dialektu. Snahy menšin o uznání řeči jako svébytného a rovnocenného jazyka jsou jedním ze základních požadavků, avšak uznání řeči za svébytný jazyk je často otázkou politického rozhodnutí nežli skutečných náležitostí řeči (srov. Šatava 2009).

²⁶ Immanuel Wallerstein, autor teorie jádra a periferie a pojetí nacionalismu jako politické ideologie (Bentley 1987: 25).

Definovaných 7 atributů národa²⁷ navíc musí být přítomno bez výjimky, neboť „[n]árod, tot' souhrn všech znaků“ (Stalin 1949: 14). Takto rigidní definice národa se stala do jisté míry kontraproduktivní. Téměř bez výjimky Stalinovy národy v rámci Sovětského svazu všechny tyto atributy nesplňovaly, a to hlavně jeden – hospodářský život.²⁸ Proto flexibilita (či pragmatičnost) v praktické aplikaci této teorie (Stalin ji nazývá dialektikou; 1949: 26) byla nezbytná.

Významnými představiteli sovětské etnografické školy byli Sergej Širokogorov, jenž výrazně ovlivnil pojetí etnicity a nacionalismu v Číně, a Julián Bromlej. Bromlej chápe *ethnos*²⁹ jako „historicky vzniklé společenství lidí, mající unikátní a původní společnou a stabilní kulturu (včetně jazyka), fyzické rysy a povědomí“ (Bromlej 1979: 342). Navíc takové společenství musí být „geograficky koncentrované a obývat kompaktní území v rámci jednoho politického útvaru, který tvoří jednoznačnou socioekonomickou jednotku“ (Bromlej 1979: 342). Tato definice *ethnosu* je velmi podobná Stalinově definici národa, ale *ethnos* samotný je chápán jako hierarchicky a evolučně nižší jednotka. V chronologii Stalin – Širokogorov – Bromlej je tak patrný přesun zájmu od národa k *ethnosu*, avšak rigidnost a primordialita pojetí obou se nezměnila, nebo jen minimálně. Sovětská etnografie tak v pojetí etnicity a národa zůstala zřejmě nejprimordialištější školou.

Etnicismus

Rozdíl mezi národem a etnicitou z perspektivy dichotomie primordialismus–modernismus je nejlépe patrný v případě etnicismu Anthony D. Smitha. Ten pracuje s termínem *ethnie* – „sociokulturním a historickým základem moderního nacionalismu“ (Eriksen 2004: 49). *Ethnies* jsou zdrojem mýtů, hodnot, sdílených idejí, paměti atd. pro národ, ale nejsou národem samotným (Smith 1996: 386). Stejně tak jako moderní jazyky nebyly vytvořeny, ale pouze adaptovány a standardizovány z jazyků předchozích společenství (Smith 1996: 381), tak i národy nevznikly jako výtvar modernity, avšak jsou pouze adaptací a standardizací předchozích společenských identit – *ethnies*.

„Před-moderní *ethnies* nejsou národy“ (Smith 1996: 385, zvládněno autorem). „I když většina současných národů je ve skutečnosti polyetnických, mnoho

²⁷ Definice skutečně obsahuje 7 základních komponentů a nikoliv 4 (jazyk, historie, území, ekonomika), jak většina autorů uvádí (např. Mackerras 2003: 15; Norbu 2000: 144–146; Leibold 2007: 154).

²⁸ Vznik Sovětského svazu v roce 1917 nelze označit za období, kdy by již ruská/sovětská společnost prošla kapitalismem, který je hlavním „epochálním“ znakem národa.

²⁹ Zjednodušeně sovětská obdoba etnika.

bylo vytvořeno hlavně okolo dominantního ethnie, které přetáhlo ostatní ethnies či etnické fragmenty do státu, kterému dalo svůj název a kulturní charakter ... Jestliže jsou ethnies dle definice spojeny s daným teritoriem ... pak předpokládané hranice národa jsou převážně determinované mýtem a pamětí dominantního ethnie, které v sobě zahrnuje základní charakter, mýtus zlatého věku a k němu vztažené teritoriální požadavky či nároky na etnické označení.“ (Smith 1991: 39 – cit. dle Leoussi 2001: 52). Smithovu teorii *ethnie* tak lze označit za etnicitně-primordialistickou, neboť etnicita je vždy přítomná, i když kontextuální, ale současně za nacionalisticky-modernistickou, neboť nacionalismus a jeho produkt – národ – považuje za výsledek moderní doby.

Anthony Smith se ohrazoval proti kritice ze strany Ernesta Gellnera, který jej označil za primordialistu či evolucionistu (Smith 1996), a proto by asi nesusouhlasil ani s uvedeným dualistickým shrnutím. Přesto mnoho aspektů jeho teorie zmíněnou dualitu přístupu k etnicitě a nacionalismu naznačuje. Sám sebe Smith označuje spíše za etno-symbolistu (Smith 1996: 386) a tento přístup nejlépe demonstroval v parafrázi na Gellnera a jeho hledání pupku národů: „... abych parafrázoval Rousseaua, národ musí mít pupek, a pakliže žádný pupek nemá, musíme mu nějaký vytvořit.“ (Smith 1996: 386–387) Toto tvrzení podporuje Smithovo členění nacionalismů na dva typy – etnicko-genealogické, které jsou častější na východě, a občansko-teritoriální, které jsou typické pro západ.³⁰ Zatímco první lze chápat jako nacionalismy „s pupkem“, druhý typ má „umělý pupek“. Jinými slovy, moderní národ pro svou legitimitu vyžaduje pupek, ať už reálný, či imaginární. Tím pupkem není podle Smithe nic jiného než *ethnie*. Ačkoliv tento přístup je velice blízký gellnerovskému modernistickému pojetí, jde stále spíše o Smithův modernismus v přístupu k nacionalismu a národu, nikoli k *ethnie* (etnicitě) samotnému.

Stejně jako Anthony Smith, „zasazuje vznik národů do širšího fenoménu etnicity“ (Hutchinson 1994: 7) i John A. Armstrong, jenž bývá označován za etnicistu (Hutchinson 1994), ačkoliv on sám sebe označuje za barthovce (Armstrong 1982: 4). Armstrongovo dílo překvapuje svou podobností dualistického pojetí etnicity a nacionalismu s Anthony D. Smithem. Když Armstrong zvažuje etnicitu, zvažuje ji v kontextu mytologického „mimo-času“ (Armstrong 1982: 9) a vnímá ji jako něco transcendentálního, všudypřítomného a nedílného. Naopak nacionalismus považuje za politickou doktrínu – a národ za její produkt –, která je založena na etnicitě a která vznikla na konci 18. století (Armstrong 1982: 4).

³⁰ Viz Smith (1986: 134–138) či Bingol (2004: 46). První s tímto konceptem přišel Hans Kohn v roce 1955, který rozlišoval východní etnokulturní a západní občanský nacionalismus (Erikson 2004: 49).

Význam etnicistických přístupů obou zmíněných představitelů tkví právě v dichotomii modernity nacionalismu a primordiality etnicity. Etnicita je tak nahlížena jako něco stálého v čase a proměnlivého v obsahu. Je tedy třeba jednoznačněji vymezovat etnicitu vůči nacionalismu? Z perspektivy etnicismu ano. Avšak je-li etnikum, jež je často chápáno jako alternativní či obecnější označení národa, produktem etnicity a národ produktem nacionalismu, pak toto rozlišení ztrácí význam.

Druhým alternativním nikoli primordialistickým, avšak ani neprimordialistickým (modernistickým) přístupem je teorie jednání Pierra Bourdieuho. Tu označuje Jo-Ann Gross jako „teorii ideálně primordialisticko-situacionalistickou“, jejíž užití je nejvhodnější u „společností, kde náboženské identity občas kolidují s těmi národními ... a ve kterých procesy etnogeneze často probíhaly v multikulturních a multietnických oblastech“ (Gross 1992: 9). Ústředním pojmem této teorie je *habitus* – „systém trvalých, přenositelných dispozic, které, při zapojení předešlých zkušeností, slouží v každém okamžiku jako matrice vnímání, chápání a jednání“ (Bourdieu 1977: 82–83). Trvalost habitu činí tento přístup primordialistickým, neboť habitus je vždy přítomen. Zároveň však jeho závislost na okolnostech, tedy jeho na situaci závislá proměnlivost, je znakem situacionalismu. Habitus je chápán jako zvykové opakování (modus operandi), které je produktem rituálu (opus operatum). Jinými slovy, tím, jak se věci dělají, se stávají tím, jak se věci dělat mají (Bourdieu 1977: 111).

Teorii jednání aplikoval na etnicitu mj. Carter G. Bentley (Bentley 1987), jenž bývá občas označován jako instrumentalista (Gross 1992: 5–8), ačkoliv on sám se vymezuje vůči dichotomii primordialismus–instrumentalismus, protože nacionalismus je podle něj chápán instrumentalismem příliš jako „wallersteinovský“ politický subjekt (Bentley 1987: 25). Někdy se řadí mezi tzv. kulturalisty (Chow 1997: 35), neboť považuje etnicitu a kulturu za neoddělitelné či spíše zaměnitelné pojmy (Bentley 1987: 24). V pojetí etnicity jako habitu spatřuje hlavní sílu v tom, že takové pojetí je prosté politických podmínek, které vidí nacionalismus jako „produkt nějakého psychologicky nepravděpodobného procesu akumulace podvědomých zájmů společnosti“ (Bentley 1987: 48). Etnicita je namísto toho chápána spíše behaviorálně – jako žitá zkušenost.

Modernismus

Již jako neprimordialistické lze označit zbývající, zcela dominující teoretické přístupy k etnicitě, zde souhrnně označené jako modernistické. Přestože jednotlivé přístupy se navzájem značně liší a vymezují se vůči sobě, lze je souhrnně charakterizovat slovy Leoše Šatavy jako přístupy, které pokládají „etnické

vědomí – kladené nad občanské, etatické ale i nad obecně lidské citění – za **abstrakci, umělý, kulturně reprodukováný sociální konstrukt**. Ten je současnou optikou mnohdy nahlížen výrazně kriticky či odmítavě – jako pouhý vývojem dávno překonaný výtvar frustrovaných intelektuálů, atavistický anachronismus, studnice xenofobního násilí, přežitek, který postrádá v současných podmínkách smysl a je odstranitelný osvětou a ekonomickou prosperitou. Přitom se ovšem současný stav společenského diskurzu a dnešní realita ahistoricky aplikují i na předchozí epochy“ (Šatava 2009: 14–15, zvládněno autorem). V tomto náčrtku „opačného krajního názoru“ vůči primordialismu nalezneme téměř všechny charakteristiky modernistických přístupů.

Jako čistě modernistickou lze označit teorii Ernesta Gellnera. Nacionalismus je dle Gellnera bytostně moderní. Jeho vznik v době industrializace evropských zemí není pouhou náhodou, ale premisou jeho existence. Na rozdíl od etnicistů, také etnicita je u Gellnera chápána jako konstrukt, resp. novodobý jev. Z jeho základní definice nacionalismu jako ideologie, jejímž „požadavkem je, aby hranice etnicity byly zároveň hranicemi politické jednotky“ a aby „vládcové těchto jednotek byli též etnicity jako ovládaní“ (Gellner 1994: 35), vyplývá, že etnicita je nedílnou součástí nacionalismu, který z etnika činí národ, avšak etnicita není chápána jako něco odvěkého či latentně vždy přítomného, ale do značné míry jako (umělý?) nástroj nacionalismu. Spoutání počátku nacionalismu a industrializace do jednoho svazku představuje jistou slabinu této teorie. Přestože bezpochyby industrializace zapříčinila dalekosáhlé kulturně-sociální proměny, nelze jí podmiňovat existenci nacionalismu a jeho počátek. Takto úzce propojená kauzalita obou jevů zavání evropocentristem. V umíněném modernistickém ekonomickém pojetí (O’Leary 2003: 156) tato teorie připomíná rigidnost Stalinovy definice národa.

Jako modernistickou lze též označit teorii nacionalismu českého historika Miroslava Hrocha. Jeho fenomenologické pojetí (Gellner 1994: 82) zasazuje nacionalismus do hlubokých socio-kulturních proměn, převážně industrializace 19. století (Hroch 2004: 95). V tomto bodě se Hroch ztotožňuje s teorií Ernesta Gellnera. Co je však na Hrochově teorii výjimečné, je jeho členění nacionalismu na tři fáze – A) nacionalismus jako zábava „neutrální“ inteligence (Hroch 2004: 96), B) nacionálně angažovaná, agitující inteligence a rozvoj širšího společenského nacionálního vědomí a C) masové národní hnutí. Jak vyplývá z fázování národních hnutí, národ je intelektuálním produktem, následně laicizovaným do masového hnutí. Z toho vyplývá, že etnicita je chápána spíše v rovině intelektuálních představ, jež jsou internalizovány v průběhu národního hnutí.

Proti Gellnerově „fundamentálnímu“ modernismu se vymezuje i Walker Connor, představitel instrumentalistické perspektivy a tvůrce teorie etnonacionalismu. Dle instrumentalismu je „[n]acionalismus v zásadě ideologií a politickým programem vytvořeným za účelem proměny území v národní teritorium“ (Kaiser 2003: 231). To, v čem se instrumentalismus liší, je jeho pojetí etnicity jako nástroji vytvořené představy. Těmito nástroji etnicity mohou být „[m]apy a další kartografické reprezentace, představy o vlasti, symbolika národní krajiny, národní památníky a památná místa, [jež] všechna nacionalizují prostor a teritorializují národ“ (Kaiser 2003: 232). Skrže tyto nástroje jsou lidem prvky etnicity a „národního cítění“ internalizovány. Ke zmíněným nástrojům bezesporu patří Kaiserem opomenutý jazyk – základní „prostředek pro vyjádření odlišné kultury; zdroj národní koheze; a nástroj pro vytváření politické komunity“ (Safran 2005: 1). Lze tedy tvrdit, že instrumentalisté sdílí představy o nacionalismu a etnicitě s ostatními modernistickými směry, jejich zájem se však zaměřuje na význam a roli jednotlivých nástrojů při utváření etnické identity, resp. jejím využití v nacionalismu.

Connorův etnonacionalismus je reakcí na vznik dvojího pojetí nacionalismu – občanského a etnického (Smith 2003: 56). Connor tuto dichotomii odmítal, neboť podle něj „jsou všechny nacionalismy etnické a ti, co používají termínu nacionalismus k označení občanské identity či loajality, zaměňují patriotismus s nacionalismem. *Ethnos* a *národ* jsou ekvivalenty...“ (Conversi 2003a: 3, kurziva autora). Connorův etnonacionalismus je tedy stále nacionalismem, jen explicitně vyjadřuje etnicitu jako základní parametr nacionalismu (srov. Haymes 1997). Na rozdíl od Gellnera je však Connorův nacionalismus mnohem více „subtilní“ a „amorfní“, což je dáno jeho výrazně psychologickým pojetím (Conversi 2003a: 2). Nejlépe vzájemné výtky mezi Connorem a Gellnerem vyjádřil Brendan O’Leary: „Connor považuje Gellnerovu teorii za příliš dogmaticky modernistickou, příliš opřenou o význačnost jazyka, příliš funkcionalistickou, eurocentrickou, ekonomickou, příliš oproštěnou od lidských pocitů, příliš historicky nepromyšlenou. Gellner naproti tomu považoval Connora za neoficiálního představitele ‚teorie temných bohů‘ předků, který je příliš náchylný ke zdůrazňování iracionality v nacionalismu, příliš psychologický a který postrádá teorii k objasnění moderní síly nacionalismu.“ (O’Leary 2003: 156)

Jestliže Gellnerova teorie je „fundamentálně“ modernistická a Connorova příliš psychologicky analyzující, pak jako střední cesta se jeví „barthovský“ situacionalismus a „andersonovský“ konstruktivismus. Slavný sborník *Ethnic Groups and Boundaries*, editovaný Fredrikem Barthem (1969), se stal významným milníkem v etnických studiích. Stal se základem směru zvaného

situacionalismus, jenž chápe etnické skupiny jako „sebeurčené skupiny, jejichž identity jsou založeny na vymezení se vůči ostatním. ... Jejich kulturní symboly fungují k určení hranic interakcí mezi ‚my‘ a ‚oni‘ a jsou předmětem změny. ... Kulturní symboly, dle tohoto argumentu, pak nejsou zamýšleny tak, aby vyjadřovaly oddanost k základním hodnotám, ale spíše tak, aby diferencovaly skupinu od ostatních“ (Hutchinson 1994: 27). Závislost formy etnicity na okolnostech je fundamentální. „Stejná skupina lidí ... by určitě vytvořila odlišné životní vzorce a institucionalizovala by odlišné formy chování, kdyby byla vystavena odlišným možnostem nabízeným v odlišném prostředí.“ (Barth 1969: 12) Etnicita je průnikem množství proměnných a změna kterékoliv z nich ovlivňuje výsledek a je tak proměnná v čase i prostoru a závislá na vnitřních i vnějších procesech. Je jí nutno „považovat za aspekt vztahu, nikoli za vlastnost jedince nebo skupin“ (Eriksen 2008: 318). Etnicita proto není daná a stabilní, ale zároveň ji nelze chápat jako zcela moderní fenomén, ale fluidní, kontinuálně reformovanou identitu.

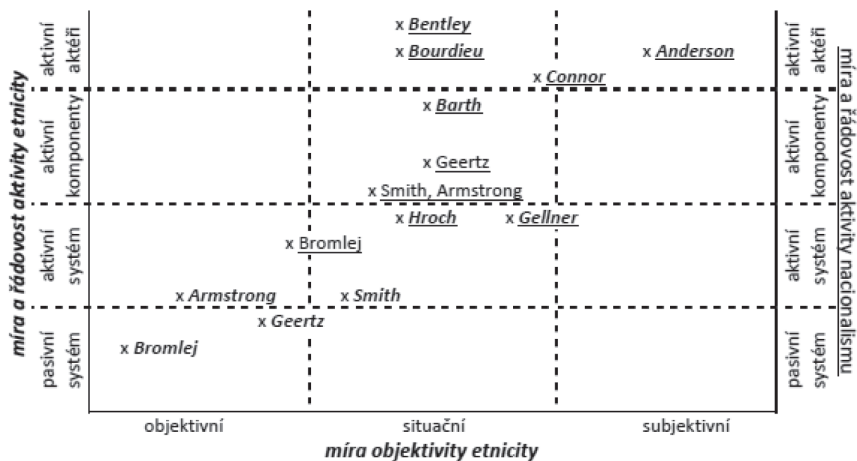
Benedict Anderson naopak zvažuje národ (etnicitu) jako imaginární společenství,³¹ jehož představa sebe sama je utvářena skrze vědomí kolektivity. Moderní národ ve své velikosti a kompaktnosti byl možný jen a pouze díky vzniku a rozšíření médií, která umožňují „každodenní“ virtuální kontakt jedince s celou komunitou. „Žádný Američan nikdy nepozná víc než pouhou hrstku ze 240 milionů svých spoluobčanů a dokonce se nikdy nedozví víc než pouhou hrstku jejich jmen. Vůbec nemá představu o tom, co v jakýkoli konkrétní okamžik dělají. Je však naprosto přesvědčen o jejich stálé, anonymní, simultánně probíhající činnosti.“ (Anderson 2008: 41) Národ je tak konstruktem mediálního „časoprostoru“, neboť jen média jsou schopna v jediný okamžik nabídnout sdílení „společných“ a „ostatních“ informací, událostí a dějů bez jejich prostorové blízkosti. Originalitou této teorie je, že není tolik evropocentrická jako modernistické přístupy Gellnera či Hrocha. Současnost dokazuje, že sdílení společného „národního časoprostoru“ je univerzálnějším fundamentem národa a nacionalismu nežli industrializace či kapitalismus. V porovnání se situacionalismem je pak hlavní rozdíl v aktivitě etnické identity. Situacionalismus chápe etnicitu jako „pasivní“ výsledný průnik všech vlivů prostředí, zatímco u Andersona je etnicita výrazně aktivnější, jejíž nositelé mohou aktivně, záměrně i nezáměrně, formovat její současnou i budoucí podobu.

³¹ Český překlad Andersonovy knihy *Imagined Communities* (2008) jako *Představy společenství* je značně matoucí, a proto používám termín imaginární společenství, i když ani ten není zcela výstižný.

Aktivita a objektivita etnicity (místo shrnutí)

Jak je patrné, otázka primordality a modernity není jediným diferenciačním znakem mezi jednotlivými autory. Z přehledu vystupuje hned několik rovin teoretických sporů/odlišností, mezi nimiž komponentnost, časovost,³² prostorovost,³³ objektivita či aktivnost (řádovost) hrají klíčovou roli. Etnicita je ve většině případů, bez ohledu na to, zda je chápána primordialisticky či modernisticky,³⁴ interpretována skrze širší či užší soubor konstitutivních komponentů. Etnicita tak je interpretována jako socio-kulturní identita jazyka, území, náboženství, společné historie, politické, ekonomické a/či psychologické podobnosti, resp. odlišnosti vůči ostatním. Samotné komponenty se mezi teoriemi liší relativně málo, zato interpretace jejich subjektivnosti či objektivnosti (kontextualita, nahraditelnost, volitelnost, původnost či umělost) a aktivnosti či pasivnosti (komponenty jako produkt aktivního systému či aktivních jedinců) se liší výrazně. Navíc tyto dvě dimenze jsou komplementární.

Obrázek 2: Schéma přístupů dle objektivit a míry a řádovosti aktivity etnicity

³² Časovost etnicity je obsažena v samotné otázce původnosti etnicity, ale má i svou méně zřetelnou stránku. Čas se v teoriích objevuje v podobě historie (Bromlej a jeho podmínka historičnosti etnika), periodicity (Smith – etnikum jako la long durée) či éry (Gellner – industriální éra).

³³ Všechny teorie lze současně označit za prostorové, neboť prostor v nich hraje zcela klíčovou roli. Teorie je analyzují jako žitý prostor, kde dochází k sociálním a kulturním interakcím mezi příslušníky etnika, ať už se jedná o prostor reálný (Bromlej), či virtuální (Anderson), nebo prostor vymezovací (Barth), či konstitutivní (Connor).

³⁴ Primordialismus a modernismus se ve vztahu ke komponentům liší spíše pojetím komponentů, nežli jejich přijetím či odmítnutím. Lze tvrdit, že primordialismus používá komponentů v ontologickém, modernismus naopak v epistemologickém kontextu.

Pozn.: V případě teorií, kde je zřetelný rozdíl v objektivitě a aktivitě/řádovosti etnicity a nacionalismu, jsou autoři uvedeni podtrženým fontem v případě nacionalismu a tučnou kurzivou v případě etnicity. V ostatních případech, kdy autor explicitně s dichotomií etnikum–národ nepracuje, je použita tučná podtržená kurziva jmen. Umístění autorů je založeno na kritice jejich teorií ostatními autory (viz literatura) a na základě vlastního názoru autora. Jedná se o pouhé schéma s cílem nastínit odlišné přístupy k etnicitě a nacionalismu. Autor: Adam Horálek.

Je etnicita výtvorem chování jednotlivců, „neviditelných“ systémů (struktur), či je skutečností „an sich“? Je jednotlivec aktivním formujícím subjektem etnicity, či jejím pasivním recipientem? A je etnicita objektivní jev, či subjektivní představa? Zatímco Anderson chápe etnicitu jako imaginaci, Bromley ji definuje jako autonomní entitu. Zatímco Bentley, Bourdieu a Anderson vidí jako hlavního aktéra při „tvorbě“ etnicity jednotlivce, Smith, Geertz či Armstrong ji vidí jako výsledek systému (struktury), jež jednotlivec neovlivní, a tento systém je dále chápán buďto jako aktivní (strukturalistický pohled), či pasivní (evolucionistický pohled). Spor Gellnera a Connora o místo člověka v etnicitě (O’Leary 2003: 156) je pak sporem v mantinelech výše uvedených krajních přístupů. Obrázek 2 zjednodušeně ukazuje postoj jednotlivých autorů ve vztahu k aktivitě aktérů a objektivitě etnicity.

Přestože prezentované schéma je značně redukcionistické a polemické,³⁵ vystihuje dvě hlavní osy odlišností teoretických přístupů. Hutchinson (1994: 6) tvrdí, že modernisté odmítají objektivní a upřednostňují subjektivní přístup k národu. Avšak podle mého názoru (vyjádřeného ve schématu) většinu modernistických přístupů charakterizuje spíše situačnost (kontextualita, kterou chápu jako mezistupeň mezi objektivností a úplnou subjektivností) nežli skutečná subjektivita. Aby totiž mohla být etnicita plně subjektivním fenoménem, museli by být aktéři (jednotlivci) chápáni jako zcela aktivní tvůrci, což však, jak opět dokládá schéma, je přístup pouze teorie jednání, zaměřené na behaviorální aspekt etnicity jako žité a reprodukované zkušenosti – identity, či teorie myšlené etnicity (avšak nikoli vymyšlené, jak upozorňuje Šatava 2009: 29) Benedicta Andersona. Většina teoretických směrů, a to i bez výraznějších rozdílů mezi primordialisty, etnicisty a modernisty, se pohybuje v rozmezí situačního vymezení. Etnicita ani

³⁵ Předložené schéma slouží výhradně k názornosti, nikoli klasifikaci. Cílem je ukázat plynulost přechodů mezi primordialismem, etnicismem a modernismem a zároveň značnou heterogenitu přístupů uvnitř modernismu.

národ nejsou proto primárně ani objektivní, a ani subjektivní, ale situačně podmíněné fenomény.

Rozdílní autoři uvažují o rozdílné řádovostní úrovni aktérů etnicity. Primordialistické přístupy považují etnicitu a národ za pasivní, tj. na jejich vzniku a formování se jejich nositelé nepodílejí, ale jedná se spíše o – na nositelích etnicity nezávislý – proces evoluce jevu jako takového, či nanejvýš strukturalisticky aktivní (struktura jako neviditelný a nezávislý zdroj formování) fenomén. Většina představených modernistických teorií etnicity naopak zvažuje spíše aktivní systém – strukturu³⁶ či aktivní komponenty (politické zájmy, „spouštěcí“ mechanismy jako revitalizace jazyka, kulturní emancipace, iredenta, společenské procesy apod.), nikoli však aktivní nositele. Umístění jednotlivých autorů do schématu navíc odpovídá jen dílčímu pohledu (jediný časový průřez) na jejich vyvíjející se pojetí. Kdybychom sledovali vývoj myšlení jednotlivých autorů v čase, byla by většina z nich tvořila ve schématu spíše trajektorii nežli stabilní bod. To dokládá, že byť aktivita a objektivita jsou chápány jako fundamentální roviny úvah a sporů mezi jednotlivými teoriemi, nepředstavují hlavní osy, podle kterých by se teorie čistě „tříštily“ do jasných a ohraničených škatulek. Aktivita a objektivita jsou rozměry, které se projevují ve všech teoriích – jak v behaviorálním pojetí etnicity u Pierra Bourdieuho, tak v Gellnerově pojetí industriální revoluce jako spouštěče novodobého nacionalismu. Obě roviny jsou totiž inherentní emické i etické interpretaci komponentů.

Leden 2012

---

³⁶ V tomto ohledu je etnicita chápána, obdobně jako kultura, jako neviditelný, ale vnímaný fenomén bez možnosti jej ovlivnit, ale pouze přijímat či vnímat. Aktivním systémem rozumím i „hluboké socio-kulturní proměny“, jak o nich uvažuje např. Ernest Gellner či Miroslav Hroch.

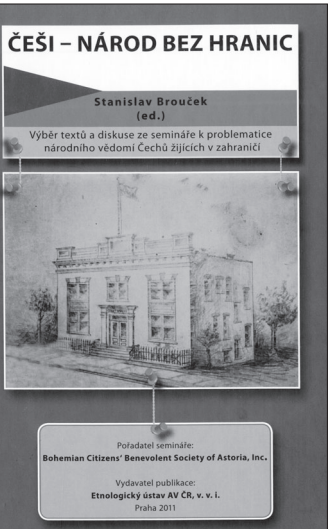
Literatura:

- Anderson, Benedict: 2008 – *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Armstrong, John A.: 1982 – *Nations before Nationalism*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Barracough, Aglaia: 2001 – *The Extent and Significance of Cultural Retention among Greeks and Greek Cypriots in Great Britain*. Sheffield: University of Sheffield (dizertační práce, nepublikováno).
- Barth, Fredrik: 1969 – Introduction. In: Barth, Fredrik (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen, Oslo, London: Universitets Forlaget, George Allen & Unwin: 9–38.
- Bentley, Carter G.: 1987 – Ethnicity and Practice. *Comparative Studies in Society and History* 29: 24–55.
- Bingol, Yilmaz: 2004 – Nationalism and democracy in post-communist Central Asia. *Asian Ethnicity* 5: 43–60.
- Bossche, Geert van den: 2003 – Is there nationalism after Ernest Gellner? An exploration of methodological choices. *Nations and Nationalism* 9: 491–509.
- Bourdieu, Pierre: 1977 – *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge Studies in Social Anthropology, No. 16. Cambridge, London: Cambridge University Press.
- Bromley, Yulian V.: 1979 – Towards Typology of Ethnic Processes. *The British Journal of Sociology* 30: 341–348.
- Connor, Walker: 1992 – The Nation and its Myth. *International Journal of Comparative Sociology* 33: 46–57.
- Connor, Walker: 1994 – *Ethnonationalism: the quest for understanding*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
- Conversi, Daniele: 2003a – Conceptualizing nationalism: an introduction to Walker Connor's work. In: Conversi, Daniele (ed.): *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 1–23.
- Conversi, Daniele: 2003b – Resisting primordialism and other –isms: in lieu of conclusion. In: Conversi, Daniele (ed.): *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 269–290.
- Eriksen, Thomas H.: 2004 – Place, kinship and the case for non-ethnic nations. *Nations and Nationalism* 10: 49–62.
- Eriksen, Thomas H.: 2008 – *Sociální a–kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- Fishman, Joshua A.: 1999 – Concluding Comments. In: Fishman, Joshua A. (ed.): *Handbook of Language & Ethnic Identity*. New York: Oxford University Press: 444–454.
- Fishman, Joshua A.: 2003 – The primordialist-constructivist debate today: the language-ethnicity link in academic and in everyday-life perspective. In: Conversi, Daniele (ed.): *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 83–91.
- Geertz, Clifford: 2000 – *Interpretace kultur*. Praha: SLON.
- Gellner, Ernest: 1994 – *Encounters with Nationalism*. Oxford: Blackwell.
- Gellner, Ernest: 1996 – Ernest Gellner's reply: 'Do nations have navels?' *Nations and Nationalism* 2: 366–370.
- Gellner, Ernest: 1997 – *Nationalism*. Washington Square, N.Y.: New York University Press.
- Gross, Jo-Ann: 1992 – Approaches to the Problem of Identity Formation. In: Gross, Jo-Ann (ed.): *Muslims in Central Asia: Expressions of Identity and Change*. Durham, London: Duke University Press: 1–23.

- Hammersley, Martyn: 1995 – *What's Wrong with Ethnography?* London: Routledge.
- Hampl, Martin: 1994 – Environment, Society and Geographical Organization: The Problem of Integral Knowledge. *GeoJournal* 32: 191–198.
- Hampl, Martin: 1998 – *Realita, společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu*. Praha: DemoArt.
- Haymes, Thomas: 1997 – What is nationalism really? Understanding the limitations of rigid theories in dealing with the problems of nationalism and ethnonationalism. *Nations and Nationalism* 3: 541–557.
- Hoddie, Matthew: 1998 – Ethnic Identity Change in the People's Republic of China: An Explanation Using Data from the 1982 and 1990 Census Enumerations. In: Safran, William (ed.): *Nationalism and Ethnoregional Identities in China*. London, Portland, Ore.: Frank Cass: 119–141.
- Horowitz, Donald L.: 2003 – The Primordialists. In: Conversi, Daniele (ed.): *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 72–82.
- Hroch, Miroslav: 1997 – Nevítaná identita: nacionalismus jako odkaz komunismu? *Mezinárodní vztahy* 32: 4: 51–56.
- Hroch, Miroslav: 2004 – From ethnic group toward the modern nation: the Czech case. *Nations and Nationalism* 10: 95–107.
- Hutchinson, John: 1994 – *Modern Nationalism*. London: Fontana Press.
- Chow, Kai-wing: 1997 – Imagining Boundaries of Blood: Zhang Binglin and the Invention of the Han 'Race' in Modern China. In: Dikötter, Frank (ed.): *The Construction of Racial Identities in China and Japan. Historical and Contemporary Perspectives*. Hong Kong: Allen & Unwin: 34–52.
- Kaiser, Robert J.: 2003 – Homeland making and the territorialization of national identity. In: Conversi, Daniele (ed.): *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 229–247.
- Leibold, James: 2007 – *Reconfiguring Chinese Nationalism. How the Qing Frontier and its Indigenous Became Chinese*. New York: Palgrave Macmillan.
- Leoussi, Athena S. (ed.): 2001 – *Encyclopaedia of Nationalism*. New Brunswick, N. J.: Transaction Publishers.
- Mackerras, Colin (ed.): 2003 – *Ethnicity in Asia*. London, New York: Routledge – Curzon.
- Morris, Michael W. – Leung, Kwok – Ames, Daniel – Lickel, Brian: 1999 – Views from inside and outside – Integrating Emic and Etic Insights about Culture and Justice Judgment. *The Academy of Management Review* 24: 781–796.
- Norbu, Dawa: 2000 – China's Policy Towards Minority Nationalities in 1990s. In: Norbu, Dawa – Warikoo, Kulbhushan (eds.): *Ethnicity and politics in Central Asia*. Denver, Col.: International Academic Publishers Ltd.: 142–158.
- O'Leary, Brendan: 2003 – Federations and the management of nations: agreements and arguments with Walker Connor and Ernest Gellner. In: Conversi, Daniele (ed.): *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 153–183.
- Özkirimli, Umut – Grosby, Steven: 2007 – Nationalism Theory Debate: The Antiquity of Nations? *Nations and Nationalism* 13: 523–537.
- Safran, William: 2005 – Introduction: The Political Aspects of Language. In: Safran, William – Laponce, Jean A. (eds.): *Language, Ethnic Identity and the State*. London, New York: Routledge: 1–14.
- Smith, Adam: 1999 – *The Wealth of Nations*. Books I–III. London: Penguin.

- Smith, Anthony D.: 1986 – *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell.
- Smith, Anthony D.: 1996 – Memory and modernity: reflections on Ernest Gellner's theory of nationalism. *Nations and Nationalism* 2: 371–388.
- Smith, Anthony D.: 2003 – Dating the nation. In: Conversi, Daniele (ed.): *Ethnonationalism in the Contemporary World. Walker Connor and the study of nationalism*. London, New York: Routledge: 53–71.
- Stalin, Josef V.: 1949 – *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Šatava, Leoš: 2009 – *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. 2., doplněné vydání. Praha: SLON.

Contact: Mgr. Adam Horálek, Ph.D., Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1; Katedra asijských studií, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 80 Olomouc; e-mail: a.horalek@seznam.cz.

ČEŠI - NÁROD BEZ HRANIC

Stanislav Brouček
(ed.)

Výběr textů a diskuse ze semináře k problematice národního vědomí Čechů žijících v zahraničí

Pořadatel semináře:
Bohemian Citizens' Benevolent Society of Astoria, Inc.

Vydavatel publikace:
Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.
Praha 2011

Češi - národ bez hranic.

Výběr textů a diskuse ze semináře k problematice národního vědomí Čechů žijících v zahraničí .

Ed. Stanislav Brouček.

Vydal Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. Praha 2011. 238 s., příspěvky publikovány v češtině a angličtině.

Pořadatel semináře: Bohemian Citizens' Benevolent Society of Astoria, Inc.

Vyšlo v rámci výzkumného záměru AV0Z90580513

Sborník je dokumentem o výměně názorů lidí na jejich osobní vztah k češství, a to lidí různých povolání a životních zkušeností v různých koutech světa (USA, Kanady, Austrálie, Nového Zélandu, Francie, Rumunska, Srbska, Slovenska a České republiky). Závěr publikace obstarává generální diskuse o české identitě v zahraničí, beseda s Josefem Mašínem a také rozsáhlá a komentovaná bibliografie k české emigraci.

Cena s DPH: 285 Kč
ISBN 978-80-87112-49-6